

دانشنامهٔ سیاسی

حجت الله اصیل

دانشنامهٔ سیاسی، داریوش آشوری. تهران، سهروردی و مروارید، ۱۳۶۶.

دانشنامهٔ سیاسی، مشتمل بر اصطلاحات سیاست عملی و نظری، ادامهٔ فرهنگ سیاسی است که آن نیز به قلم مؤلف همین کتاب در سال ۱۳۴۵ انتشار یافت و با اقبال علاقه‌مندان رو به رو و چند بار تجدید چاپ شد. در جامعهٔ ما فرهنگ نویسی به شیوهٔ سنتی پیشینه‌ای دراز دارد، اما در رشته‌های گونه‌گون دانشهای نو و در شکل نوین فرهنگ نویسی کمبودها فراوان و چشمگیر است و در علم سیاست هم که خود دانشی نوپاست، این کمبود احساس می‌شود، فرهنگ سیاسی برای جبران این کمبود در زمان خود کوششی موفق بود و پیش از انتشار و پس از انتشار آن، چند کتاب در این زمینه انتشار یافت، اما هیچ‌یک از آنها ظاهراً موفقیت این کتاب را نداشت.

دانشنامهٔ سیاسی در واقع تکامل یافتهٔ فرهنگ سیاسی است و شمار مداخلهای آن حدوداً پنجاه درصد بیشتر است. برخی از مداخلهای فرهنگ سیاسی حذف شده و در دانشنامه نیامده است و بسیاری از مداخلها مشروحتر شده است. سه مداخل

مارکسیسم و لیبرالیسم و صهیونیسم نمونه مدخلهائی است که افزون بر شرح، بیشتر از حیث معنی و مضمون نیز دقیق تر بیان شده اند و مطالب تازه تری درباره آنها آمده است. مارکسیسم که در فرهنگ سیاسی "فلسفه تاریخ و نظریه سیاسی و اقتصادی کارل مارکس" معرفی شده بود، در دانشنامه سیاسی، صورت واقع بینانه تری یافته و نویسنده، تطورات و تحولات آن را در نظر گرفته است: "مارکسیسم نظریه ای در باب چگونگی تحول زندگی اجتماعی - تاریخی انسان و قانونهای حاکم بر آن" است. تأثیر و نقش انگلس و نیز پیروان مارکس را در روسیه در پرورش و "پرکردن" خلاءهای آن و قالب گیری به صورت يك دستگاه جامع نظری" بر شمرده است. از سرچشمه های اندیشه مارکس و نظریه مارکسیسم، مثلاً از هگل و فوئر باخ و سوسیالیسم فرانسوی و ریکاردو و اقتصاددانان انگلیسی نام برده است. نویسنده، تحولات بعدی مارکسیسم و جناح بندهای درونی آن را شرح داده و از دگرگونیهای در این نظریه همچون "سوسیالیسم دموکراتیک" و "بازنگرگری" (تجدید نظر طلبی) و چپ نو و مارکسیسم نو سخن گفته است. بدین سان به جای اینکه مارکسیسم را پدیده ای مجرد در اندیشه مارکس بداند (که در فرهنگ سیاسی تاحدی چنین بود) آن را نظریه ای معرفی کرده که در بستر تاریخی خود، دگرگونیها پذیرفته است و آنچه اکنون مارکسیسم شناخته می شود حاصل تحولات و تطورات تاریخی است که با اندیشه پایه گذار آن تفاوت دارد.

درباره لیبرالیسم (آزادیخواهی) نیز بحثی گسترده دارد و از ریشه ها و سرچشمه های آن و رویدادهای تاریخی و جنبشهای فکری و سیاسی و اقتصادی و اجتماعی که به رشد و گسترش و شکل گیری آن کمک کرده یاد کرده است. بدین سان از جنبش بارونهای انگلیسی و امضای منشور بزرگ در ۱۲۱۵ میلادی که به محدود شدن اختیارات شاه انگلستان انجامید به عنوان زمینه تاریخی و از اندیشه های جان لاک به عنوان زمینه و آغاز فلسفی لیبرالیسم یاد کرده، از تأثیر نوزایی (رنسانس) و جنبش اصلاح دینی، از جنگهایی که در بنیاد نظام زمینداری سستی افکنده، از پیدایی سوداگران شهری و کشفهای علمی و شیوه نوین زندگی و دگرگونی در اندیشه ها به عنوان عوامل مؤثر در شکل گیری لیبرالیسم یاد کرده است. همچنین تحولات لیبرالیسم را در سده های هجده و نوزده بر شمرده و آن را تا به روزگار ما پی گرفته است و فشار نیروهای جدید را که لیبرالها را به بازنگری در آیین

خود و پذیرش نظارت دولت تا حدودی واداشت، شرح داده است. اما از بحران اقتصادی سالهای ۱۹۲۹ به بعد و از نظریه جان مینارد کینز اقتصاددان انگلیسی که برای جلوگیری از فروپاشیدن مبانی نظریه سیاسی - اقتصادی لیبرالیسم پذیرفته و به کار بسته شد یاد کرده است.

درباره صهیونیسم نیز، بحث کتاب از آنچه در فرهنگ سیاسی آمده بود گسترده تر و دقیقتر است، بویژه از ماجرای دریفوس که در برانگیختن پیشروان صهیونیسم مؤثر بوده یاد شده و این نکته مهم که فکر گزینش فلسطین به عنوان تنها جایگاه ممکن یهودیان از حییم و ایزمن بوده است نه از هر تسل در دانشنامه ذکر شده است. همچنین جنگ صهیونیستها با اعراب و تصرف زمینهای آنان و کشتار فلسطینیان و مبارزه متقابل اینان و اینکه اعراب و مسلمانان و کشورهای جهان سوم صهیونیسم را "مترادف با تجاوزگری و امپریالیسم" می دانند و اسرائیل را متحد غرب در خاور میانه به شمار می آورند، از مطالبی است که جای خالی شان در فرهنگ سیاسی نمایان است. اینها نمونه مطالب گوناگونی است که با توجه با تغییرات و تفصیلات بسیار حتی ساخت و بافت نوشته را تغییر داده و به دانشنامه سیاسی بر سلف خود، رجحان بی چون و چرا بخشیده است.

از ویژگیهای دیگر کتاب، گرایش نویسنده آن به کاربرد واژگان فارسی است. آشوری درباره زبان فارسی بویژه به عنوان زبان علم، پژوهنده ای کوشاست و حاصل پژوهشهایش به صورت مقاله ها و سخنرانیها انتشار یافته است که در آنها گرایش آرام و سنجیده وی به کاربرد واژگان فارسی و نیز بهره گیری از پیشوندها و پسوندها آشکار است و این گرایش را در ترجمه آرمانشهر [= یوتوپیا] اثر تامس مور بخوبی نشان داده است. در دانشنامه سیاسی نمونه های فراوانی از واژگان فارسی می بینیم که در ادبیات سیاسی و علوم اجتماعی تقریباً تازه می نمایند. این شیوه را چه بسا برخی، پسندیده ندانند، اما به اعتقاد ما در افزایش توانمندی نثر فارسی و پیدایی زبانی علمی نیکو خواهد داشت.

اینک نمونه هایی از این گونه واژه ها:

تراز وحشت = تعادل وحشت

تراز مندی نیروها = تعادل قوا

فن سالاری = تکنوکراسی

Tyranny =	جباریت =	دژ سالاری
	دسپوتیزم =	خدایگان سالاری
	دولت کامله الوداد =	دولت بهین دوست
	ارستوکراسی =	مهان سالاری
	گزیدگان =	سرآمدان
	آنارشسیسم =	سرور ستیزی
	حکومت الهی =	یزدان سالاری
	محاصره دریایی =	دریا بندان

اگرچه دژ سالاری با توجه به معنی "دژ" معنی Tyranny یا جباریت را به مفهوم کهن آن می‌رساند، اما چون در این گونه حکومت، حاکم قدرت سیاسی را با زور قبضه می‌کند و بازور و ستم نیز فرمان می‌راند، "زور سالاری" که با معنی جباریت نیز منطبق است، شاید متناسب‌تر باشد و نیز خودکامگی را به جای خدایگان سالاری در برگردان دسپوتیزم مناسب‌تر می‌دانیم زیرا اگرچه خدایگان به معنی پادشاه و صاحب بزرگ (فرهنگ معین) است ولی معنی حاکم مستبد را که بدون محدودیت قانونی و عرفی فرمانروایی می‌کند بدرستی نمی‌رساند.

از آنجا که سیاست به موازات زندگی سیاسی انسان، در پویش و دگرگونی مدام است، واژگان و مفاهیم آن نیز تغییر می‌پذیرد و پیوسته در معرض خلق شدن، کهنه شدن و دگرگون شدنند و نیز تداخل مرزها در علوم سیاسی و اقتصاد و جامعه شناسی و حقوق... واقعیتی انکارناپذیر است، از این رو، نویسنده فرهنگ سیاسی در این فراگرد با دشواری‌هایی روبروست. چه بسا مفاهیمی از دسترس او دور بماند یا در گزینش واژه و اصطلاحی به دلیل اینکه آنرا در قلمرو دانش دیگری می‌داند دچار تردید شود.

در دانشنامه سیاسی نیز به رغم اینکه کتاب در قیاس با فرهنگهای مشابه خود غنی و پر بار است، هنوز جای واژگان و اصطلاحات چندی خالی است. اینک چند نمونه:

(ضدیت با نفوذ کلیسای کاتولیک در سیاست)	Anti-Clerical
(دولت دیوانسالار)	Bureaucratic State

(تمرکز)	Centralization
(حقوق اساسی فرد شامل حقوق فردی و سیاسی)	Civil Rights
(بحران موشکی کوبا)	Cuban Missile Crisis
(نظام يك حزبی)	Single Party System
(سود همگانی)	Public Interest
(برنامه جدید)	New Deal
(گروههای فشار)	Pressure Groups

دانشنامه سیاسی روی هم رفته اثری است ارزشمند و زبان روشن و روش علمی نویسنده اش، آن را برای پژوهنده و خواننده دلپذیر و خواندنی ساخته است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

پرویشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی